

Dış Politikanın Dönüşümünde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) Rolü

Doç. Dr. Mehmet Özkan kimdir?

Polis Akademisi Öğretim Üyesi olan Özkan, eğitimini İstanbul, Johannesburg (Güney Afrika) ve Linköpings (İsveç) ve Sevilla (İspanya) Üniversitesinde tamamladı. Hindistan, Mısır, Kolombiya ve Bosna-Hersek'te araştırmacı olarak bulundu. SETA'da Dış Politika araştırmacısı olarak çalıştı ve halen TİKA Kolombiya Koordinatörü olarak görev yapmaktadır. Dış politika, Afrika ve Ortadoğu siyaseti üzerine çalışmalar yapmaktadır.

GİRİŞ

Genel olarak bakıldığı zaman bugün için Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Türk dış politikasının en büyük ve güçlü araçlarından birisidir. Hem Türkiye'nin yurt dışındaki görünürlüğünü hem de doğrudan Türkiye halkının cömertliğinin sembolünü temsil eden TİKA, bir nevi dış politikada öncü rolü oynamaktadır. Bu rol, dış politik hamlelerle ülkemize ön açtığı gibi yer yer Türkiye'nin zaten sürdürdüğü dış politikasının daha hızlı bir şekilde derinleşmesine de yol açmaktadır. Dolayısıyla TİKA'yı tartışan herhangi bir makale aslında doğrudan Türk dış politikasını tartışmakta olup TİKA'nın başarısı ile Türkiye'nin genel dış politikasını yan yana okumak gerekir.

Günümüz dünyasında kalkınma yardımları artık bütün dünyada en çok konuşulan konulardan birisidir. Fakat her ülke kalkınma yardımlarını farklı bir şekilde öne çıkarmakta ve farklı bir şekilde kendi dış politikasının parçası olarak kullanmaktadır. Ülkemiz için ise kalkınma yardımları daha çok Türkiye'nin dışarıya açılımı, dışarıda görünürlüğünün artırılması ve en önemlisi Türkiye'yi daha fazla dışarıya açma çabasıdır. Bu makale genel olarak Türk dış politikasına TİKA'nın katkısını tartışmanın yanında, 2017 itibarıyla kuruluşunun 25. yılını kutla-

TİKA 25. Yıl
Aynı Coğrafyalarda Aynı İmza

“Her Şey bir tebessüm için”

yan TİKA'nın yeni dönemde nasıl bir vizyon ile hareket ederse yaptığı katkının çarpan etkisiyle artabileceğiyle alakalı bazı küçük tartıŐmalara da yer vermektedir. En temelde TİKA artık kurumsallaşmış, ciddi bir tecrübeye birikimine sahip olmuŐ ve kendisini T¼rkiye b¼rokrasisinde b¼y¼k oranda konsolide etmiş bir kurumdur. TİKA i¼in asıl mesele kendi alıŐkanlıklarının, tecr¼belerinin ve baŐarılarının kurbanı olmadan yeni bir vizyon ile daha ¼st perdeden dış politikaya nasıl katkı vereceğidir.

T¼rk Dış Politikasında TİKA'nın Yeri

1992 yılında Dışişleri Bakanlığına bağlı bir birim olarak kurulan TİKA, 2000'li yıllarda yaŐadıđı değişim ve d¼n¼Ő¼mle beraber, sadece T¼rkiye'nin yurt dışındaki kalkınma yardımlarını y¼r¼ten teknik bir merkez olmaktan ¼ıkmıŐ, tam anlamıyla bir dış politika akt¼r¼ haline

gelmiştir. İlk başlarda Orta Asya'da Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ortaya çıkan Türki Cumhuriyetlerin kurumsal yapılanmalarına katkı sağlamak ve onlara teknik destek vermek amacını taşıyan TİKA, daha sonraları dünyanın her tarafında faaliyet gösteren tam teşekküllü bir kalkınma ajansına dönüşmüştür.

TİKA'nın büyümesinde en temel etkenlerden bir tanesi tartışmasız bir şekilde siyasal boyuttur. Dış politika vizyonunu; coğrafi, zihinsel ve operasyonel olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesiyle revizyona tabi tutan Türkiye, artık coğrafi anlamda dünyanın her tarafında dış politika yürüten bir aktör konumuna gelmiştir. Zihinsel olarak Müslüman dünya ile Batı arasında yıllardır sıkışan dış politika sarkacından çıkan Türkiye; Afrika, Asya ve Latin Amerika boyutunu dış politika öncelikleri arasına eklemiş ve bu çerçevede faaliyetler yürütmeye başlamıştır.

Türkiye'nin Afrika, Latin Amerika ve Asya açılımlarını, Türk dış politikasının genel eğiliminden ayırmak mümkün olmamakla beraber, bu açılımların ekonomik, siyasi ve fikri temellerini esas alarak üç noktada değerlendirmek mümkündür. Bu zihinsel altyapı analizinin doğru bir şekilde anlaşılması Türkiye'nin önceden dış politikada ihmal edilen dünyanın farklı bölgelerine neden şimdi açılmaya başladığı sorusuna da bir cevap teşkil edecektir. Aynı zamanda bu cevap TİKA'nın neden bu kadar, dünyanın adını bile bilmediğimiz coğrafyalarında faaliyetler yürüttüğünün de daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Özellikle AK Parti iktidarı döneminde Türk dış politikasındaki en temel fikri değişim, tüm dünyaya bakışta yeni bir coğrafi tahayyülün gözle görünür bir şekilde öne çıkmasıdır. Türkiye artık dünyayı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi okumamakta ve yeni dengeleri değerlendirerek uluslararası ilişkilerde yeni bir çerçeveyi esas almaktadır. Bu fikri değişim ve dönüşüm, Türkiye'nin kendi iç siyasi dinamikleri kadar, dış siyasi şartların da bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sebebi ne olursa olsun bugün Türkiye; bölgesine ve dünyaya yeni ve farklı bir bakış açısıyla bakmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak Afrika, Latin Amerika ve Asya'ya yönelik yaklaşımında köklü değişimler olmuştur. Yeni bakış açısına göre bu coğrafyalar artık Türkiye'ye uzak ve sorunlu bölgeler değil, siyasi ve ekonomik alanlarda ilişki kurulması, geliştirilmesi ve gerektiğinde ortak hareket edilecek muhtemel ortak değerler olarak değerlendirilmektedir. TİKA işte tam da bu noktada büyük bir rol üstlenmekte; bu ortaklıkların kurulmasında bir nevi öncü kuvvet olarak görev yaparak, ilişkilerin sosyal ve psikolojik zeminini hazırlamaktadır.

Açılımların ekonomik altyapısını teşkil eden ikinci temel dönüşüm, Türkiye'nin kendisini değişen küresel ekonomi içinde yeniden konumlandırma çabasıdır. Her ne kadar Türkiye'nin dünya ekonomisi içindeki ağırlığını artırımının kökleri 1980 sonrasında özellikle Turgut Özal'ın çabalarıyla başlamış olsa da bunun belirli bir sistematik ve düzen içine oturtulması 2002 sonrasında AK Parti döneminde olmuştur. Özal, dünyayı bir tehlikeler diyarı olmaktan ziyade bir fırsatlar alanı olarak görmüş ve özellikle yeni küresel ekonomik fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır. Ekonomik alana yoğunlaşan dünyayı yeniden tanımlama çabası, AK Parti döneminde kendisini daha da belli eden ulusal rol tanımlamaları ve dış politika oryantasyonuna öncülük etmiş, altyapısını hazırlamıştır. Fakat Özal ile AK Parti dönemlerinin kı-

sa bir mukayesesi bile iki dönem arasındaki temel farkları açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özal'ın yaklaşımı hem yapısalcı hem de fırsatçı bir karakter sergilemiş ve ekonomiyi en temel öge olarak almıştır. Bu dönemde Türkiye faydacı bir yaklaşımı temel prensip edinmiştir. Fakat AK Parti döneminde Türkiye özellikle tarihsel ve kültürel öğelerden yola çıkarak yeni bir bölgesel ve küresel bakış açısı geliştirmeye çalışmaktadır. Ankara'nın dünyanın farklı bölgelerine yönelik pro-aktif ve dinamik açılımı Batıyla olan ilişkilerine sıradan bir eklenti olmaktan ziyade kendi başına anlamı, sistematığı ve önemi olan açılımlardır. Bu çerçevede Türkiye'nin dış politikada kendisini "Köprü" metaforundan ziyade "Merkez Ülke" metaforuyla ifade etmesi hem anlamlı hem de bu yeni vizyonun bir göstergesidir. Türkiye bu açıdan bakılınca hem kurumsallaşmış bir işbirliği ile Latin Amerika, Asya ve Afrika gibi bölgelere açılmakta, hem de dış politikada daha aktif bir rol oynamak istemektedir. Dolayısıyla AK Parti döneminin dış politikası Özal dönemine göre hem tarz hem de söylem açısından daha kapsamlı ve derinliktir; muhtemelen uzun dönemli sonuçları olacaktır. AK Parti dönemini Özal döneminden ayıran bir diğer fark ise çok fazla aktörün artık dış politika etkin rol oynamasıdır. Yurt dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) gibi daha önceden olmayan kurumların yeni dönemde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmasının yanı sıra, TİKA gibi eskiden var olan birçok kurum ve kuruluş da köklü değişimlere uğramıştır. Bu kurumlar biçilen yeni roller ve yeni bir vizyonla küresel anlamda Türkiye'yi en başarılı şekilde temsil etmeye çalışmaktadır. TİKA bunlar arasında, kendisini en hızlı ve kapsamlı bir şekilde dönüştürebilmiş kurumların başında gelmektedir. Gerek faaliyet alanı gerekse projeleri ile Türkiye'nin; dünyanın birçok bölgesindeki en görünür temsilcisi olmuştur.

Türkiye'nin dış politika açılımlarının siyasi temeli, yukarıda bahsedilen iki yaklaşımla paralel olarak Ankara'nın tüm bölgelerde, uluslararası örgütlerde ve uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin etkinliğini artırmak; bölgesel ve küresel barışa katkıda bulunmaktır. Türkiye bugün kriz merkezli değil, belirli bir vizyonu ve bakış açısı olan bir dış politika izlemektedir. Türkiye'nin bu siyasi vizyonunda Latin Amerika, Asya ve Afrika ile ilişkiler Batı ile ilişkilerine alternatif olmadığı gibi, belirli bir zıtlık da taşımamaktadır. Uluslararası sistemin artık iki kutuplu olmadığı bir dünyada Türkiye tüm uluslararası ve bölgesel örgütlerde etkin bir varlık göstermek istemekte ve dış politikasının yönelimini bu çerçevede belirlemektedir. Türkiye'nin Afrika Birliği'nde gözlemci olması, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'yle (ASEAN) kurduğu diyalog ortaklığı, G-20'deki aktifliği ve 2008-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olarak görev yapmasını bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

İşte, Türk dış politikasında 2002'den beri yaşanan bu kapsamlı zihinsel/ufuksal genişleme ister istemez dışişleri bakanlığı yanında TİKA, AFAD, YTB, Kızılay, Diyanet gibi daha birçok kurumun dış politika aktörü olarak öne çıkmasına yol açmıştır. Çok fazla oyuncuyla sahaya çıkan Türkiye'nin dış politika girdisi ister istemez hızlı bir şekilde derinleşmiş ve çok kısa bir süre zarfında Türkiye'nin küresel bir aktör olarak varlığı birçok alanda kabul edilmiştir. Örneğin daha önceleri Afrika ve Somali bağlamında Türkiye'nin hiçbir esamesi okunmazken artık Ankara özellikle Somali konusunda uluslararası aktörlerin görüş alışverişinde bulunduğu yeni bir oyuncu haline gelmiştir. Bu süreçte TİKA'nın yaptığı birçok çalışmanın kat-

kısı son derece önemlidir.

Diğer kurumlar yanında TİKA'nın coğrafi faaliyet alanlarını genişletmesinin bir diğer sebebi ise özellikle Türkiye'nin ekonomik anlamda büyümesidir. Uluslararası kalkınma ajansları büyük oranda ülkelerin ekonomik gücüyle doğrudan bağlantılıdır. Türkiye'nin 2003-2010 arasında ekonomik olarak ortalama %7 oranında büyümesi ve dünyanın en büyük 16. Ekonomisi haline gelmesi Türkiye'ye hem sorumluluklar getirmiş hem de elini güçlendirmiştir. TİKA, Türkiye insanının cömertliğini ve küresel barışa katkısını temsil eden bir aktör olarak işte bu ortamda kendisine yeni bir yol haritası çizmiş ve o çerçevede faaliyetler göstermektedir.

Yumuşak Güç olarak TİKA

Kalkınma yardımları konusu, son on beş yıldır Türkiye'nin genel dış politikasında ve özellikle de Türkiye'nin dışa açılım politikasında en güçlü unsurlardan biridir. Bu aynı zamanda Türkiye'nin 'yumuşak güç stratejisi'nin önemli bir parçasıdır. Türkiye'nin resmi yardım ajansı olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Türkiye'nin dünyanın birçok bölgesinde yaptığı kalkınma yardımını şu an için Balkanlar, Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika'daki toplam 56 ofisiyle yürütmektedir. Bu ofisler aracılığıyla 150'yi aşkın ülkede faaliyetler yürüten TİKA hem personel olarak genişlemiş hem de yaptığı işlerin büyüklüğü ve etkinliği açısından yukarıda bahsedildiği gibi ciddi bir dönüşüm yaşamıştır. TİKA, başlangıçta Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar'daki devletlerin değişim sürecine yardımcı olmak için kurulmuştu. Ne var ki 2003 yılından sonra faaliyet alanlarını genişleterek daha küresel bir yardım ajansına dönüşmüştür. Bu genişlemenin kapsadığı bölgelerden en belirgin olanları özellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika olmuştur. Türkiye halen TİKA vasıtasıyla dünyanın birçok ülkesine teknik yardım, kalkınma yardımı ve tecrübe paylaşımı üzerinden daha fazla işbirliği kurarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

TİKA özellikle 'insan merkezli', doğrudan 'insan hayatına dokunan' projelere öncelik vermektedir. Bu durum TİKA'nın felsefesini anlamak için son derece önemlidir. Çünkü TİKA'nın anlayışına göre kalkınma yardımları sadece bir yardım değil, aynı zamanda ekonomik, siyasal, sosyal ve hatta psikolojik boyutu olan bir süreç ve sonuçtur. Özellikle Türkiye gibi yükselen ülkelerin tecrübelerinden yeni kavram haritalarının çıkarılması, kalkınma yardımlarının çok tartışıldığı günümüzde anlamlı analizlerin yapılmasını sağlayacaktır. Bu temelde TİKA, tecrübelerimizi dünyanın birçok ülkesiyle paylaşmayı da önemsemektedir.

Küresel anlamda kalkınma yardımlarının hem konsept hem de içerik olarak çok ciddi dönüşümlere uğradığı dikkate alındığında, TİKA tecrübesine aynı zamanda bir süreç olarak da bakmak gerekir. Türkiye, TİKA tecrübesi üzerinden kalkınma yardımlarında alan ve öncelik açısından en faydalıların neler olabileceği konusunda titizlenmekte, zaman ve süreç içerisinde oluşan tecrübeleri ışığında zaman zaman revizyona da gitmektedir. Bu durum aynı zamanda kalkınma yardımlarının başarısını ölçmek için son derece önemlidir. Küresel anlamda 30 yıl önce kalkınma yardımlarının gerçekten başarılı olup olmadığını kimse sorgulamıyordu. O dönem için asıl mesele bu yardımın verilmiş olmasıydı. Bugün ise bu yardımla-

rın fonksiyonu ciddi bir tartışma konusudur. Kalkınma yardımları insanların hayatını ne derece deęiŐtiriyor? Ne kadar deęiŐtiriyor? Ya da gerçekten deęiŐtiriyor mu? Soruları tartışmaların en merkezinde yer almaktadır.

Aynı şekilde geçmiŐten günümüze baktığımızda kalkınma yardımlarının içeriği de ciddi bir deęiŐime uğramıştır. 1950'lerde daha çok fiziksel altyapı ve teknik konulara yoğunlaşan kalkınma yardımları, 1960'lara sermaye birikimi ve yatırım uğurumu, 1970'lerde temel ihtiyaçlar, 1980'lerde üretim sektörü, 1990'larda iyi yönetim, insan hakları ve insani kalkınma sorunlarına yoğunlaŐmıştır. Bugünkü gelinen nokta da kalkınma yardımları ise Milenyum Kalkınma Hedeflerine ulaşma amacına kilitlenmıŐtir. Kalkınma yardımları konusundaki bir diğer değişim ise aktörlerin çoğalmas ve çeŐitlenmesidir. Türkiye, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen güçlerin bu sürece dâhil olması hem kalkınma yardımlarında kalite ve etki meselesini öne çıkarmıŐ hem de yardım alan ülkeler için ciddi bir karşılaŐtırma yapma imkânının önünü açmıştır. Özellikle Afrika'daki gelişmeler bunu net bir şekilde göstermektedir.

Tüm bu kavramsal değişim ve dönüşümlerin farkında olan TİKA, yukarıda da bahsedildiği gibi "insan" merkezli olan projelere öncelik vermektedir. Bu durum hem kalkınma yardımının fonksiyonunu hem de içeriği açısından TİKA'nın nasıl bir yaklaşım sergilediğini de gösteren bir durumdur. Afrika'dan Asya'ya, Balkanlardan Latin Amerika'ya TİKA'nın yaptığı projeler yakından incelendiğinde yapılan bütün çalışmaların bir şekilde kısa ve orta vadede sıradan insanın hayatına dokunan öğeler içerdiğini ve işte bu sebeple dünyanın birçok yardım kuruluşundan çok daha az paralar harcamasına rağmen TİKA'nın küresel anlamda ciddi bir aktör olarak kabul edilmesinin asıl sebebinin bu olduğu görülecektir.

Türkiye'nin Yeni Kalkınma Vizyonu Nasıl Olmalı?

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, 2017 yılında kuruluşunun 25. yılını kutlamaktadır. Türkiye'nin dünyanın birçok bölgesindeki yaptığı 25 yıllık kalkınma yardımlarının tecrübesi çok büyük bir deneyim olup, özellikle yeni dönemde eskinin bir muhasebesini yapmak ve yeni dönem için bir yol haritası çizmek artık kaçınılmaz bir durumdur. TİKA tecrübesi, Türkiye için son derece öğretici olmuştur. Dünyadaki hiçbir yardım kuruluşunu doğrudan kopyalayamayan TİKA tecrübesi; kendi başına kendi eksik ve hatalarını kendi içinde dikkate alarak üst üste koyduğu bir tecrübe birikimi oluŐturmuŐtur, Bu durum Türkiye gibi çok uzun yıllar kendisini dünyanın birçok bölgesine devlet olarak açmamıŐ bir ülke için çok daha değerlidir. Ayrıca TİKA'nın çalıştığı uzak coğrafyalar konusunda Türkiye'de uzman eksikliği de dikkate alınınca, akademik anlamda ilk başlarda TİKA'ya katkı veren hiç kimse olmamıŐtır. Hatta çoğu yerde akademisyenler TİKA tecrübesi üzerinden bir literatür oluŐturmayı hedeflemiş ve ilgili bölgeyi o çerçeveden okumaya çalışmışlardır.

Âcizane, TİKA ailesine katılmadan önce bir akademisyen olarak Türk dış politikası ve TİKA'nın rolü üzerine daha önceleri akademik çalışmalar yapmıŐtım. 2015 yılından beri TİKA Kolombiya Koordinatörü olarak Güney Amerika'da yürüttüğüm çalışmaların da verdiği tec-

rübeyle, TİKA için yeni bir vizyon anlamında bir kaç noktayı tartışmaya açmak istiyorum.

Ülke-Merkezli Den Bölge-Merkezli Örgütlenmeye Geçiş

TİKA, doğası gereği şu ana kadar ülkelerde ofis açmış ve ister istemez faaliyetlerini ilgili ülkede yürütmüştür. Bu durum Orta Asya'da faaliyetlere başladığı zaman TİKA için doğal bir durumdu. Fakat özellikle 2000'li yıllarla beraber bölgeler içi ve bölgeler arası etkileşimin artması sonucu sorunlar da ister istemez daha kapsamlı bir hal almıştır. İşte bu durum dikkate alınınca bugüne kadar dünyaya ülke merkezli bakan TİKA için artık bölgesel bir yaklaşım geliştirme vakti gelmiştir. Bölgeleri daha çok daire başkanlığı düzeyinde olacak şekilde kendini yapılandıran TİKA için artık daireler içerisinde bölgeler olarak yeniden yapılandırılması isabetli olacaktır. Örneğin Afrika'da her ülkede ofis açmak yerine kıtayı en fazla 4 veya 5 bölgeye bölerek bu bölgeler üzerinden bir tür yeniden örgütlenmek hem lojistik masraflarını azaltacak hem de ister istemez ülkeler arası tecrübe paylaşımını artıracaktır. TİKA ayrıca birçok ülkede ofis açmak yerine, eğer bir ülkede çok proje varsa bir kişiyi oraya göndererek projelerin yerinde takibini en yakın bölge ofisiyle bağlantılı bir şekilde sağlayabilir. Bu şekilde bir yapılanmaya geçiş ilk başta sıkıntılı olacak olsa bile, eğer iyice oturtulabilirse gerçek anlamda bir tür bölgesel yaklaşımın önünü açacak ve bölgeyi sorunlarıyla beraber üst bir perdeden görme imkânını sağlayacaktır.

Bugün için TİKA ofisleri arasındaki tecrübe paylaşımının azlığı bilinmekle beraber, TİKA içinde kurulan bir program sistemiyle bu paylaşım artırılmaya çalışılmaktadır. Fakat bu ne yeterli ne de tek başına etkilidir. Yılda bir defa yapılan TİKA Koordinatörler Toplantısı ise çoğu zaman spesifik ülke sorunlarının öne çıkmasından dolayı "Bölgelere ve hatta kıtalara yönelik olarak TİKA'nın genel politikası ne olmalıdır?" sorusuna cevap vermekten şu anki formatıyla uzaktır. Her ne kadar TİKA yönetimi bu konuda iyi niyetli bir şekilde elinden geleni yapsa da bu çabalar şu ana kadar başarılı olamamıştır.

Bu konuda TİKA'nın bölge merkezli yeniden yapılanmasına katkı için akademisyenlere de ciddi görevler düşmektedir. Herhangi bir ülkeye gidip oradaki TİKA projelerini incelemek yerine aynı coğrafyalardaki ülkelerde TİKA'nın faaliyetlerini karşılaştırmalı bir şekilde inceleyen ve bunun sonucunda bölgedeki faaliyetlerin yoğunluk, öncelik ve ihtiyaç temelli yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayacak ufuk açıcı çalışmalara çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür çalışmalar aynı zamanda bölgedeki ülkelerin ihtiyaçları ve sorunlarıyla TİKA'nın önceliklerinin ne kadar uyumlu olup olmadığını da sorgulayacak ve en azından bu konuda bir tartışma ortamı oluşturacaktır. TİKA bu tür çalışmalara kurumsal olarak şu an için çok ciddi şekilde önem vermekte ve hatta desteklemektedir. Kendisi üzerine yapılacak çalışmalara ve eleştirilere son derece açık olan TİKA'nın bu yaklaşımı halen birçok akademisyen tarafından fark edilmemiş olup, metinler üzerinden TİKA analizleri yapılmaktadır. Aynı şeyi gazeteciler için de söylemek mümkündür. TİKA üzerine çıkan gazete haberleri daha çok genel bilgiler ışığında verilmekte olup, daha önceden TİKA'nın yaptığı bir projenin 3-4 yıl sonraki etkisi ve kalıcılığını yerinde görüp ilgili yerel otoritelerden de geri dönüşüm alan gazete haberleri neredeyse hiç yoktur. Bu tür haberler aslında TİKA faaliyetlerinin başarısını ve Türki-

ye'nin kalıcı etkisinin ölçmek için en sağlıklı yoldur. Dolayısıyla TİKA artık bölge merkezli bir yaklaşımı düşünmesi gerekirken, ülkemizdeki akademisyen ve gazetecilerin de bu konuda dışarıdan bir göz olarak analiz ve değerlendirmeleriyle destek vermeleri bu sürecin kaçınılmaz bir parçasıdır.

Ülkesel-Bölgesel Vizyonu Şekillendirme ve Yönlendirme

Yeni dönemde yukarıda bahsedilen bölgesel yaklaşımla paralel olarak Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik çerçeveyi de dikkate alacak bir şekilde dünyada kendince belirlediği stratejik ülkelere yönelik olarak bir vizyon belirlemesi gerekmektedir. Bu vizyon belirleme meselesi belki tek başına TİKA'yı aşabilir ama TİKA'nın bu konuda önceki tecrübelerinden de yola çıkarak ilk adımı atması ya da bu konuda koordinatörlük görevini üstelenmesi yeni kalkınma yardımları vizyonu için son derece önemlidir. TİKA'nın dünyanın birçok bölgesinde faaliyetlerinde bu tür bir 'vizyon belgesi'nin olmaması kurumu koordinatör merkezli ve doğrudan onun çalışma performansına endeksli bir şekilde çalıştırmaktadır. Arazide bulunduğu için sadece koordinatörün yerel dinamikleri okuma ve o çerçevede angajman yeteneğinin kurumun etkinliği açısından çok büyük derecede belirleyici olması ister istemez uzun vadede sürdürülemez bir durumdur. Bunun önüne geçmek ve hatta her görevlisini gitmeden önce gittiği ülkeye göre belirli bir vizyon çerçevesinde hazırlayıp göndermek artık TİKA'nın üzerine yoğunlaşması gereken bir konudur.

Bu tür vizyon meselesinin aslında yurt dışında görev yapan her kurum için bir sorun alanı teşkil ettiğinin farkında olan birisi olarak, bu konuda TİKA'nın yapacağı, üzerine düşünülmüş vizyon belgelerinin dolaylı olarak birçok kuruma yol göstereceğini özellikle burada vurgulamak isterim. TİKA gerek kurumsal yapısı ve tecrübesi gerekse sosyal ve siyasal saygınlığı itibarıyla yaptığı çalışma ve söylemleri son derece ciddiye alınan bir kurumdur. İş dünyasından diğer kurumlara, sivil toplum kuruluşlarından yardım kuruluşlarına kadar Türkiye'deki birçok devlet ve sivil kuruluşun TİKA'ya bakışı büyük oranda böyledir. Yurt dışında Türkiye'den giden herhangi bir resmi veya gayri-resmi heyetin büyükelçilik yanında TİKA ofisini de ziyaret etmek istemesi ve artık bunun neredeyse bir rutin haline gelmesi sadece TİKA'nın saygınlığını değil aynı zamanda bu konudaki sorumluluğuna da işaret eder. TİKA bu saygınlığı dolayısıyla artık Türkiye içinde dış politika konusunda aynı zamanda bir tür "opinion-maker" yani "görüş bildirici/şekillendirici" konumundadır. TİKA bu avantajını bir tık yukarı taşıyarak oluşturacağı vizyon belgeleriyle hem akademik ve think-tank dünyasına hem de doğrudan kamuoyu tartışmalarına doğrudan katkı verebilir. TİKA zaten dünyanın birçok bölgesinde ülkemizi yakından ilgilendiren konulardaki akademik toplantılara destek vermektedir. Bu durumun da farkında olan birçok gözlemci aslında TİKA'dan yukarıda tanımlanan bir vizyon çizmesini beklemektedir.

İşbirliği'nden Koordinasyon'a

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın 25 yıllık tecrübesinde resmi isminde geçen işbirli-

ği rolünün her zaman için koordinasyon rolünün önüne geçtiği bilinen bir gerçektir. TİKA için biçilen koordinasyon rolü sadece Türkiye'den bütün kurumların yurt dışında yaptığı kalınma yardımlarının derlenip toplandığı ve genel raporlamanın yapıldığı bir koordinasyon rolünün ötesine geçmelidir. Koordinasyonun birkaç boyutu vardır. Yukarıda bahsedilen ortak vizyon çizilmesine katkı sağlamak bir tür entelektüel ve soyut koordinasyon iken, TİKA özellikle yurt dışındaki ofisleri üzerinden Türkiye'de gerçek anlamda koordinasyon rolünü oynayabilecek tek kuruluştur.

Türkiye'den artık neredeyse binlerce kuruluş, dernek, vakıf veya yardım kuruluşu dünyanın birçok bölgesinde faaliyetlerde bulunmaktadır. Bundan sadece ramazan ayı ve kurban bayramında yurt dışında bu kurumların yaptığı faaliyetlerle sınırlı olmayıp aynı zaman diğer zamanlarda yaptıkları faaliyetleri de anlamak gerekir. Türkiye belki de dünyada son derece dinamik bir sivil toplum örgütlenmesine sahip iken aynı zaman dünyada kendi aralarından en az koordinasyona sahip bir sivil toplum örgütlenmesine sahiptir. Bu durum genellikle küçük küçük birçok şey yapılmasına rağmen büyük etki bırakmayan ve göze görünmeyen bir şekilde sonuçlanmaktadır.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının çoğu maalesef bugün için sivilizasyonun tamamıyla kaybetmeseler bile tartışmaya açtırmışlardır. Aslında kabaca MONGO ya da GONGO¹ diye adlandırılacak şekilde iki yapıda çalışan sivil toplum kuruluşlarına bir tür çeki düzen verilmesi gerekmektedir. MONGO türü yapılanmalar “My Own NGO” yani “Benim kendi STK'm” şeklinde örgütlenmekte ve bir veya birkaç kişinin aslında kendi ajandasını ve kişisel tercihlerini yansıtmaktadır. Çalışma felsefesi bu olan bu tür yapılanmalar yurt dışında hiçbir tecrübesi ve yetkinliği olmamasına rağmen ilginç bir şekilde dünyanın birçok yerinde proje yürütmeye çalışmaktadır. Bu tür yapılanmaların çoğu dünyanın birçok yerinde kandırılmakta, para kaybetmekte ve başarılı olsa bile o ülkenin önceliği olmayan faaliyetlerde bulunabilmektedir. Bu konuda bir genelleme yapıp başarılı olan çoğu kuruluşumuzu görmezden gelmek doğru olmasa bile yukarıda tanımlanan karakterdeki yapıların son dönemde arttığını söylemek mümkündür. Diğer yapılanma türü olan GONGO ise kısaca “Government-Organized NGO” denilebilecek türden yapılanmalardır. Bu tür yapılanmalarını çoğu elbette devlet tarafından oluşturulmamıştır, fakat kraldan çok kralcı olma misali yurt dışında sanki doğrudan devlet yapılanmasıymış gibi hareket etmektedirler. Bu konuda en kötü örnek özellikle 2005-2011 arasında tüm dünyadaki FETO yapılanmalarının aslında bu şekilde hareket etmeleridir. Aslında devleti kullanarak kendi ajandalarını ilerleten FETO yapılanmasının sonradan aslında ülkemize ne kadar zarar verdiği herkesin malumudur.

TİKA'nın koordinasyon rolünün öne çıkması işte bu tür MONGO ve GONGO türü yapılanmaların hem faaliyetlerini yakından takip etmek hem de gerektiği zaman onlara yol göstermek şeklinde olmalıdır. Türkiye'de sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonu sağlayabilecek belki de tek kurum gerek saygınlığı gerekse devlet kurumu olması dolayısıyla Tİ-

1 Bu kavramsallaştırma değerli dostum Veysi Kaya ile yaptığımız tartışmalarda ortaya çıkmış olup, kendisine teşekkür ediyorum.

KA'dan başkası değildir. Eğer sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarında özellikle faaliyet yaptıkları ölkeler açısından bir tür paylaşımına gitmelerini beklersek bu hiçbir şekilde gerçekleşmeyecektir. Bunun ana sebebi yukarıda adlandırdığımız MONGO ve GONGO türü yapılanmalar olmasıdır.

25 yıllık işbirliği tecrübesi sonrası önümüzdeki yıllarda TİKA'nın koordinasyon rolünü öne çıkarması aslında Türkiye'nin yurt dışındaki yumuşak gücünün dolaylı olarak TİKA tarafından koordinasyonu anlamına gelecektir. Bu misyon doğal olarak kendisi bir tür yumuşak güç olan TİKA için hem daha fazla etki hem de daha fazla sonuç anlamına gelir.

SONUÇ

Bütün basın-yayın organlarında TİKA, faaliyetleri üzerinden en çok konuşulan kurumlardan birisi olmasına rağmen; potansiyeli ve bütüncül katkısı açısından şahsımca halen Türkiye'de en az bilinen kuruluşlardan birisidir. Bu durum akademiden medyaya, siyasetten bürokrasiye birçok kesim için geçerlidir. TİKA üzerindeki romantik bakış açısı kırılmalı ve TİKA'nın gerçek potansiyelin farkına varan yeni bir farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Bu ihtiyacın asıl nedeni artık TİKA üzerinden Türkiye yumuşak güç konusunda çok ciddi bir tecrübe kazanmış olup artık bu gücün daha etkin olarak nasıl kullanılması gerektiği üzerine düşünölme vaktinin gelmiş olmasıdır. Kalkınma yardımları konusunda göreceli olarak çok kısa bir süre olmasına rağmen son 25 yılda Türkiye TİKA üzerinden dünyanın birçok bölgesinde çok ciddi izler bırakmıştır. Bu tecrübenin pozitif ve negatif yönleriyle bir muhasebeye ve tartışmaya açılması ve bu çerçevede önümüzdeki dönemde yeni bir vizyon oluşturulması artık Türkiye gibi dünyanın birçok yerinde dış politika uygulayan ve geniş bir vizyona sahip ölkeler için gerekliliktir.

Bu çerçevede TİKA'nın bölgesel bir vizyonla yeniden yapılandırılması ve ona göre dünyada faaliyet gösterdiği ölkeler ve bölgelere yönelik vizyon belgeleri oluşturması önümüzdeki dönemde düşünölmesi gereken bir konudur. Ayrıca Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın adında geçen koordinasyon rolünün artık özellikle yurt dışında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarımız açısından tekrardan gözden geçirilip öne çıkarılması artık bir ihtiyaç haline gelmiştir. TİKA, koordinasyon rolünü oynarken asla bir tür kontrol mekanizması kuracak değildir, fakat özellikle tecrübe ve bilgi paylaşımı üzerinden karşılıklı yol göstericilik bu koordinasyon rolünün ana çerçevesini oluşturacaktır. Çeşitli yerlerde enformel olarak zaten yapılan bu tür koordinasyonların biraz da sistemli hale getirilmesi isabetli olacaktır.

AK Parti döneminde Türk dış politikasının nasıl dönüştüğünü bir kurum üzerinden okumak istersek bunun en başarılı örneğini TİKA temsil etmektedir. Artık siyasal anlamda Cumhurbaşkanlığı sistemine geçtiğimiz yeni dönemde Türk dış politikasının 2002 yılından beri oluşan tecrübesini yeniden tartışmak; bölge ve dünyadaki değişim/dönüşümler üzerinden 'nasıl bir dış politika' sorusunu yeniden yorumlamak istiyorsak buna aynı zamanda TİKA üzerinden başlanmalıdır. Bütün eksikliklerine rağmen bu adaptasyonu en iyi ve en hızlı şekilde yapabilecek olan kurumun yine TİKA olduğu unutulmamalıdır.